

de restauratie zijn eveneens zestig pagina's gewijd. Dit laatste had wel iets minder gekund. Vijf pagina's voor steenhouwersmerken is royaal voor een publicatie die zich richt op een breed publiek. Het boek is geïllustreerd met prachtige foto's en is ook voor niet-Deventenaren de moeite waard.

G. A. C. Boon

I. van der Vlis met medewerking van Th. Rinsema, *Weeshuizen in Nederland. De wisselende gestalten van een weldadig instituut* (Zutphen: Walburg pers, 2002, v + 301 blz., ISBN 90 5730 209 8).

Dit overzichtswerk, tot stand gekomen ter gelegenheid van het honderdveertigjarig bestaan van de stichting Het Burgerweeshuis in Meppel, beschrijft op drie verschillende manieren de levensloop van weeshuizen in Nederland. Eerst wordt een algemeen beeld geschetst van de opkomst van dit soort weldadige instituten. In de loop van de zestiende eeuw werden in tal van stadjes en steden weeshuizen gesticht. Er waren duizenden weeskinderen, en voor hen moest worden gezorgd, hun hulpbehoefendheid stond buiten kijf. Speciaal ingerichte tehuizen waren echter iets nieuws. Wezen werden lange tijd opgevangen door de gemeenschap, kwamen terecht in allerhande charitatieve instellingen, of belandden in bedelarij of prostitutie. De groei van de economie maakte gespecialiseerde wezenzorg mogelijk. De hervorming was daarnaast van grote betekenis, want de gereformeerde diaconieën wilden een eigen opvang voor wezen, en al bestaande katholieke weeshuizen werden gereformeerd. Kloosters die waren ontmanteld en aan de stadsbesturen toevielen, bleken heel geschikt voor de opvang van hulpbehoevende kinderen. Lang niet altijd waren alle weeskinderen welkom: lidmaatschap van de juiste kerk was een belangrijke voorwaarde. Van hun ouders, wel te verstaan. En misschien nog wel belangrijker was het, dat hun ouders ingezetenen van de stad waren geweest. Was dat niet het geval, dan was er een probleem; aalmoezeniersweeshuizen konden dan de zorg op zich nemen. In de loop van de achttiende eeuw werd het voor weeshuizen moeilijker om hun positie te handhaven. Er was minder geld, maar er kwamen niet minder wezen. Aan het einde van de achttiende eeuw huisvestte het Aalmoezeniersweeshuis aan de Prinsengracht in Amsterdam duizenden kinderen. In de negentiende eeuw begon er op het terrein van de wezenzorg veel te veranderen. De overheid begon met wetgeving op het gebied van de liefdadigheid met de Armenwet van 1854. Die wet vormde een belangrijke mijlpaal; veel weeshuizen, voorheen lokaal geregeld, moesten zich aanpassen aan nieuwe, landelijke regelingen. Tegelijkertijd werden vanuit particulier initiatief nieuwe inrichtingen opgezet voor verwaarloosde kinderen, die wel ouders hadden, maar door wie zij onvoldoende verzorgd werden. Pas in de twintigste eeuw wordt zorg voor kinderen wettelijk geregeld in de Kinderwetten van 1901. De al lang bestaande weeshuizen kregen daar steeds vaker mee te maken, wanneer hun gevraagd werd voogdijkinderen op te nemen. Niet alle weeshuizen waren daar op gebrand. Want weliswaar kregen ze subsidie voor het opvangen van voogdijkinderen, regentencolleges vreesden vaak voor verlies van hun zelfstandigheid. En terecht; met de komst van de Algemene Bijstandswet van 1965 werd geregeld dat liefdadige instellingen voortaan geen rol meer mochten spelen in het verlenen van bijstand aan hulpbehoevenden. Een aantal instellingen dat het tot die tijd had volgehouden werd geliquideerd en hun vermogen ging naar de burgerlijke overheid of naar het kerkgenootschap waar het weeshuis deel van uitmaakte. Veel instellingen zochten andere activiteiten, op het gebied van jeugdzorg, kinderbescherming, of in meer algemeen liefdadige zin.

Het laatste deel van het boek is ook het meest verrassende: alfabetisch, van Aardenburg tot Zwolle, wordt aangegeven wat er nog rest aan activiteiten, en hoe de instellingen te bereiken zijn. Alleen dat overzicht is al een fraai resultaat van dit uitvoerige onderzoek naar opkomst en uiteindelijk ook weer verdwijnen van de wezenzorg in Nederland. Het is verbazend om te zien hoe instellingen in leven blijven, ook wanneer hun oorspronkelijke bestaansrecht is weggevalen. Meer dan honderd hebben de twintigste eeuw weten te overleven.

Tussen de grote lijn van het eerste deel van dit boek, en de lijst van nog altijd bestaande instellingen aan het einde staat het middelste deel, dat gaat over het wel en wee van elf geselecteerde weeshuizen, in elke provincie een. In kort bestek wordt van elk weeshuis de geschiedenis geschetst. Daarvoor is onderzoek gedaan in de archieven, maar ook blijkt dat veel weeshuizen hun eigen geschiedenis hebben laten vastleggen in gedenkboeken. Vaak gaat het in de notulen van de regentencolleges die de weeshuizen bestuurden over conflicten, en over geld. Regenten wilden hun autonomie bewaren, tegenover plaatselijke overheden die subsidie verstrekten. In sommige weeshuizen worden al in de negentiende eeuw de uniformen afgeschaft, in andere duurt dat tot ver in de twintigste eeuw. Een enkele keer is er sprake van binnenvaders, die zich ongepaste vrijheden met de kinderen veroorloofden en dan ontslagen werden.

Er staan ontroerende illustraties in het boek, zoals die van de voogden van het Burgerweeshuis te Meppel, in 1938, die poseren achter een tafel, waarop zes flessen wijn staan. Ze kijken allen plechtig, zich bewust van hun verantwoordelijke taak. Mooi is ook de foto van de weesjongens uit Maastricht, die in 1900 op de foto gaan in hun zondagse kleren, sommigen zo klein dat ze zittend op een bank met hun voeten de grond nog niet halen. Uit datzelfde Maastricht, maar dan vijfenvijftig jaar later, is een groepsfoto van het personeel van De Nieuwenhof. Onder hen veertien nonnen in habijt. Hoe snel de tijden veranderden in de jaren zestig blijkt uit een foto van de woonkamer van De Lindenhof in Schiedam; drie langharige jongens roken nonchalant shag. *Weeshuizen in Nederland* is een mooi en zorgvuldig uitgegeven boek. Kinderleed is van alle tijden, maar het ziet er tegenwoordig anders uit dan vroeger.

Bernard Kruithof

P. J. Knechtmans, P. van Rooden, ed., *Theologen in ondertal. Godgeleerdheid, godsdienstwetenschap, het Athenaeum Illustre en de Universiteit van Amsterdam* (Zoetermeer: Meinema, 2003, 204 blz., €19,50, ISBN 90 211 3951 0).

In 2001 werd in Amsterdam een congres over het theologisch onderwijs aan het Athenaeum Illustre en de Universiteit van Amsterdam georganiseerd. De bijdragen aan dat congres werden gebundeld, en zijn nu verschenen onder de titel *Theologen in ondertal*. Die titel verradt het al: de conclusie van het congres was dat het theologisch onderwijs aan de gemeentelijke universiteit van Amsterdam nooit echt van de grond is gekomen. En was in het verleden de omvang en kwaliteit ervan al problematisch, het heden geeft nog veel meer reden tot zorg. Bij elke bezuinigingsronde, zowel op ministerieel als universitair niveau, heeft het Amsterdamse theologie-onderwijs het de laatste decennia zwaar te verduren gehad. De predikantenopleiding is verdwenen en leerstoelen worden eerder opgeheven dan gecontinueerd. De verklaring voor deze teloorgang blijkt in het verleden gevonden te kunnen worden. Zo levert historisch onderzoek naast bevrediging van de nieuwsgierigheid ook een beter begrip van het heden op.

In een aantal bijdragen van *Theologen in ondertal* staat cijfermateriaal centraal. Ten behoeve